

ABDULLAH TUKAY'IN “PİÇEN BAZARI YAHUT YANGA KISIK BAŞ” ŞİİRİ ÜZERİNE BİR TAHLİL DENEMESİ

Mehmet KAYGANA*

Modern Tatar edebiyatının mimarlarından olan Abdullah Tukay'ın eserlerinin kaynaklarından biri de Türk İslam dünyasının ortak anlatılarıdır. Kesik Baş Hikâyesi¹ İslam coğrafyasının sözü edilen ortak metinlerinden biridir. Kısaca özetleyecek olursak:

Hız Muhammed ashabıyla birlikte otururken huzura bir kesik baş gelir. Bir dev kesik başın oğlunu yemiş, karısını kaçırmıştır. Kesik baş Hz. Peygamber'den yardım ister. Bu görevi Hz. Ali kabullenir ve kesik başla birlikte devin yaşadığı kuyuya gelirler. Kuyuya inen Hz. Ali kesik başın hanımını ve yüzlerce esir Müslümanı kurtarır. Kesik baş hanımına kavuşur, Allah oğluna tekrar yaşam bahşeder. Hz. Ali'nin duası ile cenkname sona erer.

Abdullah Tukay'ın “Pıçen Bazarı yahut Yanga Kisik Baş” (Samanpazarı yahut Yeni Kesik Baş)² adlı eseri bu cenk hikâyesinin modern şiirin imkânlarıyla ele alınmış yeni bir yorumudur. Söz konusu hikâye Kazan'ın Saman Pazarı (Pıçen Bazarı) semtinde geçmektedir.

Rus Nikitin'in Kazan'da bir sirk olduğundan bahseden anlatıcı, sirk çalışanlarından Karahmet'i eşsiz bir kahraman olarak betimler. Karahmet'in tasvir edildiği mısralarda tercih edilen abartılı ifadeler okuyucunun dikkatini çekecek mahiyettedir. Sirkte hem de bir Rus'un sirkinde çalışan 'eşsiz bir Tatar kahramanının' ironik bir anlatımı hazırladığı açıktır. Sonrakı satırlar da bu tespiti destekler niteliktedir. Oldukça kalabalık olan pazarda insanlar ticaretle meşguldür. Ticaret yapanlar arasında alan

* Dr., Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, Amasya.

1 Argunşah, Mustafa (2002), *Kırdeci Ali Kesikbaş Destanı*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay. Abdullah Tukay'ın “Pıçen Bazarı yahut Yanga Kisik Baş (Samanpazarı yahut Yeni Kesik Baş)” adlı şiirinin transkripsiyonlu metni ve Türkiye Türkçesine aktarımı için bk. Özkan, Fatma (1994), *Abdullah Tukay'ın Şiirleri İnceleme-Metin-Aktarma*, Ankara, s. 464-492, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.

2 Tukay, G. (1943), *Akademik Basma*, Tatarstan Til, Edebiyat Hem Tarih Fenni-Tikşirini İnstitütü, Tom I, Tatarstan Devlet İzdatislvosı Matur Edebiyat Sektörü, Kazan. Çalışmamızda Tukay'ın eserlerinin bu toplu baskısı kullanılmıştır. İncelemeye çalıştığımız manzum hikâye bu baskının 295-303. sayfaları arasındadır.

olduğu kadar veren de vardır. Doğal olarak aldatan olduğu kadar aldanan da! Oysa pazarın bir köşesi kâfir köşesi olarak adlandırılmış. Kazan'a gidenler şehrin bir tarafının Tatar Bistes (Tatar Mahallesi) diğer yanının Rus Bistes (Rus Mahallesi) şeklinde adlandırıldığını bilir. Öyleyse şiirde 'kâfir köşesi' olarak adlandırılan yer 'Moskevski yak' yani Rus Bistes'i'ne bakan köşedir. Mekânların adını inançlar belirlese de alışverişin içeriği aynıdır. Yani aldatmak ve aldanmak Saman Pazarı'nda inanç üstü bir ortaklıktır. Buradaki insanların büyük çoğunluğunun Tatar olduğu düşünüldüğünde Tatar halkının günlük hayatı ile inançları arasındaki çelişkiye dikkat çekildiği anlaşılabilir.

Saman Pazarı'nda insanların ilgisini çeken bir durum söz konusudur. Yolda olanca hızıyla 'kâfir köşesi'ne doğru gelen bir Kesik Baş mevcuttur. Eli ayağı olmayan, zavallı Kesik Baş'ın nurlu bir yüzü vardır. Aksakallı, nur yüzlü bu Kesik Baş ağlamaktadır. Onu seyredenlerin ilk aklına gelen bir şehit olabileceğidir. Kesik Baş'ın bu acıklı hâli pazardaki herkesi üzer, bir Tatarın başına gelen felaket yalnızca insanları değil dükkânlardaki cansız maddeleri bile ihtizaza getirmiştir.

Aksakallının³ biri Kesik Baş'a felaketinin sebebini sorar. Kesik Baş hikâyesini anlatmaya başlar:

Kesik Baş 99 kez hacca gitmiş, Mekke'yi, Hicaz'ı ve Cidde'yi defalarca tavaf etmiş; Kazan'ın şehir meclisinde temsilcilik yapmış bir kişidir. Bütün bu ayrıntıları, dinleyenlerin yani halkın gözünde saygınlığını kanıtlamak için vermektedir. Geleneksel Tatar toplumu için ya da Müslüman toplumlar için dikkat çekici referanslardır bunlar. Hemen ardından gelen ifadeler ise iman ve inanca ait bu ayrıntıların şair tarafından ironik bir üslupla ele alındığını ve Tukay tarafından bunların tenkit edildiğini göstermektedir.

Hacı her ne kadar dini bütün bir Müslüman olsa da ticaretinde çalmaktadır. Moskova'dakileri aldatması vicdanının rahatlatmaktadır tabii! Her gün Kuran'ı hatmederken nikâhına on beş kadın alabilmektedir. Nikâhında on beş kadın varken geceleri gizlice umumhaneye gidebilmektedir. Tabii ki gündüzleri dini bütün bir Müslüman kılığındadır.

Tukay'ın Kesik Baş'ı konuştuğu bu mısralara dikkatle baktığımızda zıtlıklar üzerinden okuyucuya bir mesaj iletildiğini söyleyebiliriz:

Doksan dokuz kez hacca gitmekle hırsızlık yani kul hakkı arasındaki tenakuz, her gün Kuran'ı hatmetmekle on beş kadın almak ve zina etmek arasındakile eş değerdir. Kesik Baş'ın -tüm halkın acısı için ağladığı Kesik Baş'tır sözü edilen- çarpık bir kişiliği temsil ettiği; İslam dininin kul hakkı ve zina konusundaki hassasiyeti düşünüldüğünde, Kesik Baş'ın inancı ile hayatı arasında hiçbir ilişki bulunmadığı vurgulanmak istenmektedir. Şairin bu tipi manzum hikâyesine eleştirel bir amaçla dâhil ettiği bir hakikat. Ancak eleştirilen yalnızca Kesik Baş ve zihniyeti değil. Çünkü anlatılanları dinleyen kalabalıktan herhangi bir itiraz, eleştiri işitilmemekte. Öyleyse

3 Bu da bilinçli bir tercihtir ve üzerinde durulmalıdır. Geleneksel toplumda söz, tecrübeyi ve gelenekten kaynaklanan otoriteyi temsil eden aksakallılardır. Bunlar geçmişin temsilcileridir. Hikâyenin geneli düşünüldüğünde Tukay'ın bu ihtiyar da dâhil olmak üzere köhne kabul ettiği geleneklere saldırdığı açıktır.

bu durum dönemin toplumsal yapısında neredeyse kabullenilmiş. Tukay'ın eleştirisi Kesik Baş'la birlikte anlatılanları kabullenmiş cemiyete ve onun içinde debelendiği geleneksel yapıya.

Kesik Baş önceki hayatını anlatmaya devam eder. Bunca kadın arasında yaşlılığında aldığı hanımı ve ondan olan evladı hayatının bu döneminde ona can yoldaşı, gönül eğlencesidir. Ancak bir dev kesik başın tüm hazinesini elinden almıştır. Kalabalıktan istediği kendisine yardım edilmesidir. Yardım talebiyle kalmayan Kesik Baş aksi takdirde halktan mahşerde davacı olacağı tehdidini de dile getirir.

Hikâyeyle paralel ilerleyen ironi artık iyice belirgindir: Malının yüzde doksanını çalarak kazanmış, on beş kadınla evlenmiş, yetinmeyip umumhanelere dadanmış, dini kendi rezilliklerine perde etmiş bu kişi kendisinden davacı olunmayacağından emindir. O kadar emindir ki kalabalığın da bunları düşünemeyeceğinden hareketle onları tehdit edebilmektedir. Manzara Kesik Baş ve halk açısından olduğu kadar genel anlamda da hazindir.

Yaşlılar, Kesik Baş'ın düşündüğü gibi gözleri önündeki bu çarpıkları göremeyecek kadar geleneklere bağlıdırlar. Bu nedenle istişarelerinden Kesik Baş'a yardım kararı çıkar. Yardım edilmesine edilecektir ama yöntemi tartışma konusudur. Bu zor meselenin halli acaba padişahın mı yoksa Duma'nın mı kârıdır? Yoksa aranan güç Kamçılı Şeyh midir? Evet, istihzaya varan ironi burada da yanımızda. Bir devin varlığını sorgulayamayan insanlar, meselenin çözümü için akıllarına getirdikleri çocuksu yollar, Tukay'ın eleştirisi oklarının hedefindedir.

Aslında aranan çözüm yanı başlarındadır ama bir yaşlının aklına gelene kadar gözden kaçmıştır. Bir devle baş etmek olsa olsa Karahmet'in işidir. Kalabalık ihtiyara rahmet okur, dua eder. Minlibay, çabucak Karahmet'e haber uçurur.

Burada araya girerek metnin orijinalini hatırlatmak faydalı olacaktır: İslam coğrafyasındaki anlatıda kahraman Hz. Ali'dir. İki anlatı arasındaki bu fark bile Tukay'ın toplumsal tenkidin hedefini net bir şekilde gösterir. Hz. Ali ile bir sirk çalışanı Karahmet arasındaki uçurumun Tatar toplumunun 20. yüzyıldaki sorunlarını işaretlediğini söyleyelim.

Karahmet gelir, işinin önemini kavramış bir ciddiyetle meseleye yaklaşır. Kesik Baş'ı kaldırıp bir incelemek ister. Ancak bu eşsiz yiğit, Kesik Baş'ı bırakın kaldırmayı yerinden kımıldatamaz bile. Geleneksel Kesikbaş Hikâyesi'nde de bulunan bu ayrıntı da Tukay tarafından dönüştürülmüştür. Geleneksel anlatıda Kesikbaş'ın yerinden oynatılmayışının nedeni kutsallığıdır. Oysa Tukay'ın manzumesinde bu tamamen zıddı bir hâl almıştır:

Bu kafada binler batman taassup, binler batman bira, depolar dolusu inat, on vagon cehalet ve bin vagon benlik davası, on kiler dolusu “Eski iyidir.” fikri, yirmi depo “Her ceditçi kâfirdir.” düşüncesi varken değil Karahmet kim gelse başarısızlığa mahkûmdur.

Kalabalık bu sayılanlardan rahatsız olacak zannedilmesin. Halk için asıl üzücü olan taassup, cehalet, riyakârlık, inat, benlik değil bu kutsal başın -taşıldığı erişilmez özelliklerden dolayı- yerine konulamayacak olmasıdır.

Bu kutsal başın yerine konulamayacak olması her ne kadar halkı acıya gark etse de Karahmet bu acıyla yetinecek gibi değildir. Eğer adı kahramanlarla, yiğitlerle birlikte anılıyorsa bu zulmün cezasını vermek, Kesik Baş'ın intikamını almak zorunda hisseder kendini. Tüyleri diken diken eden bu vazife bilinciyle devî öldürmeye karar verir. Kalabalık da bu görüştedir. Sonuçta yapılan mukaddes bir vazifedir. Kesik Baş ve tüm ahali Karahmet için dua ederler.

Bu sırada bir tramvay gelir ve Karahmet aktarmalı bir biletle yerine geçer. Böylece Kazan'da küçük bir seyahat başlar. Kesik Baş yuvarlanarak yolda, Karahmet tramvayda ilerlerler. Yedi gün yedi gece gittikten sonra bu acayip tramvaydan inen Karahmet, Kesik Baş'a ne yapması gerektiğini sorar. Kesik Baş, aradıkları zalim devin Kaban Gölü'ndeki kuyuda olduğunu bildirir.

Bu noktada Tukay, Kaban'ın zemini hakkında bazı sırları açıklamaya başlar:

Kaban'ın dibinde som altından şehirler, tunçtan kasabalar, mermer boynuzlu geyikler, 600 başlı yılanlar, her yıl bir oğlan ve bir kızı alan Su Anası, Rusların Kazan'ı ele geçirdiği zamanlarda hanların vezirlerin göle attıkları hazineler vardır. Kaban'ın kıyısındaki medresenin bu kadar çok talebesinin olmasının asıl nedeni de bu hazinelerdir. Tukay ironisi burada da çok belirgindir: Kaban hakkında anlattıklarının gerçek dışı olduğunu gizlemeyen şairin asıl hedefi her fırsatta eleştirdiği medreselerdir. İnsanları hayali şeylerle oyalarken dünya nimetlerini yutan haris medreseler ve mollalar.

Bu kısa izahtan sonra asıl hikâye yeniden başlar: Karahmet belindeki altı bin kulaçlık (!) ipi çıkarır. Kesik Baş'a sağlam bir yer bulur ve ipin bir ucunu kesik başın diline bağlar. Kaban'ın derinliklerine doğru inmeye başlar. Karahmet'in 'Allah Allah!' diyerek gece gündüz sürdürdüğü bu yorucu iniş sona erdiğinde kahramanımız kendini bir sarayın önünde bulur. Sarayın girişindeki levhayı söküp atan Karahmet dikkat çekici güzellikte bir hanım görür. Kendini tanrı aşkına adanmış, yüzü nurlu, sürekli namaz kılan ve ah ettikçe göğü inleyen bu hanım, Kesik Baş'ın eşidir. Bir başka odada eli ayağı bağlı 500 Müslümanla karşılaşır. Korku içindeki bu insanlar Karahmet'ten imdat isterler.

Karahmet bir diğer odada devî görür. İlginçtir ki devin başında fes vardır, sarkık bıyıklı, köstebek kuyruklu ilginç bir yaratıktır dev. Karahmet devî zorla uyandırır. Bu korkunç yaratığın tehditlerinden korkmaz. Şair beklenen büyük mücadeleyi anlatmaz. Bunun yerine bizi tekrar Saman Pazarı'na götürür.

Pazarda hayat normal seyrinde devam ederken halk Karahmet'e ne olduğunu merak etmektedir. Bu esnada uzaklardan tramvay görünür. Oldukça yavaş yaklaşan tramvay tüm dikkatleri üzerinde toplar. Herkes aracın gelişini beklerken korkunç bir gürültü duyulur. Kıyamet kopmaktadır sanki. Etrafı kaplayan fırtına ile göz gözü görmez olmuştur. İnsanlar tarif edilmez bir korku içindeyken ansızın güneş çıkar. Tramvay gelmiştir. Yüzü gözü kan içindeki dev sürünerek yaklaşmaktadır, Kesik Baş ise devin etrafındadır. Dev, Tanrı tarafından cezalandırılmış gibidir. Biraz sonra tramvaydan destansı bir kahraman haşmetiyle Karahmet iner. Pazar halkına selam verir. Karahmet'in ardından bir oğlan çocuğuyla alımlı bir hanım da iner. Hacılardan biri bu çarşaflı hanımdan gözünü alamaz. Dayanamayıp laf atar. Kesik Baş bunu

görünce hacıyı uyarır. Hacı ağlayarak af diler. Bütün bunlar yaşanırken kamçılı şeyh gelir ve Kesik Baş'ı genç bir delikanlıya çevirir. Herkes bu keramete gözleriyle şahit olmuştur. Dev alevlenip uçar. Gözden kaybolur.

Şairin bildirdiğine göre Kesik Baş, zengin bir tüccar olarak rahat ve huzurlu bir şekilde hâlâ yaşamaktadır. Karahmet ise din yolunda katlandığı sıkıntılar için bir altın saat kazanmıştır. Saman Pazarı halkı ise mutlu mesut yaşamaya devam etmektedir.

Tukay, “Kesik Baş’a İlave” adlı şiirinde bir komutan gibi askerlerini sıra sıra dizdiğinden ve mizahi bir eser kaleme aldığından söz eder. (Tukay 1943: 304) Metnin sahibinden aldığımız cesaretle şiir hakkında tespitlerimize devam edebiliriz:

Bir eğlence mekânı olarak sirk, insanların gerçek hayatın sıkıntılarından uzaklaşım mutlu vakit geçirdikleri sembolik bir mekândır. Karahmet, bir sirk kahramanı olarak devler, büyücüler ve daha başka olağanüstülüklerle mücadele ederken Saman Pazarı halkı mümince bir inanmışlıkla onun arkasındadır. Kesik Baş gibi bir riyakârın, muhterisin, dolandırıcının diline bağlanmış tüm bu hikâyeler halkı uyutan gerçekdışı inanışlardır. Bu nedenle içinden sayısız kahramanlar çıkarabilecek Tatar halkı bir sirk çalışanından medet umacak hâldedir.

Tukay sarhoşluğa benzeyen bu uykunun, sömürünün, kandırılmışlığın gerçekleri görmekle aşılabileceği kanaatindedir. Bu nedenle tüm ordusuyla boş inançlara, dini kendi çıkarları için kullananlara ve cehalete saldırmaktadır.

İnsanın ve inançlarının sömürülmesi, dinin çıkarlara alet edilmesi ve cehalet zaman üstü kavramlar oldukları için büyük Tatar şairi Tukay'ın günümüz insanına söyleyecekleri bitmemiştir.

Kaynakça

- Argunşah, Mustafa (2002), *Kirdecî Ali Kesikbaş Destanı*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.
- Tukay, G. (1943), *Akademik Basma*, Tatarstan Til, Edebiyat Hem Tarih Fenni-Tikşirinü İnstitutı, Tom I, Tatarstan Devlet İzdatislsvosı Matur Edebiyat Sektörü, Kazan.
- Özkan, Fatma (1994), *Abdullah Tukay'ın Şiirleri İnceleme-Metin-Aktarma*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.